

**TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE KONUŞMA DİLİ İLE YAZI DİLİ
ARASINDAKİ İLİŞKİ****Dr. Halit DURSUNOĞLU*****ÖZET**

Dünya dilleri arasında, çok büyük oranda, konuşulduğu gibi yazılma özelliğine sahip dillerin en önemlilerinden biri Türkçedir. Hatta denilebilir ki, Türkçe, bu dillerin en başında gelir.

Türkçenin en gelişmiş ve en çok konuşulan lehçesi durumunda olan Türkiye Türkçesinde, son yıllarda, konuşma dili ile yazı dili arasında ayrılıklar çoğalma eğilimi göstermeye başlamıştır. Özellikle televizyon ve internetin iletişimdeki etkisi, dilde de kendini göstermiş ve değişimi hızlandırmıştır. Yine de, Türkiye Türkçesi, konuşulduğu gibi yazılma özelliğini diğer dünya dillerine göre daha fazla korumaktadır.

Türkiye Türkçesinde konuşma dilindeki kuralsızlıkların birkaçı zamanla genelleşip kural hâline gelerek yazı diline girmişse de bu çok çok sınırlı olmuştur. Bununla birlikte konuşma dilindeki değişiklikler çok büyük çoğunlukla yazı diline yansıtılmamıştır.

Bu makalede, günümüz Türkiye Türkçesi konuşma dili ile yazı dili arasındaki ilişkilerin seyri konu edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkçe, Dil Bilgisi, Türkiye Türkçesi, Konuşma Dili, Yazı Dili

ABSTRACT

Turkish is one of the most important languages with a high portion of the feature of writing as it is read. Even it can be said that Turkish is a leading language.

The differences between written and spoken language have been increasing for the last years. The effect of television and internet in communication has shown itself in language and increased the change despite these, Türkiye Turkish has been more preserving its feature of the readability as it is written than the other world languages although some of the irregularities in Türkiye Turkish have become common and been seen in written form, these are very limited. However the changes in spoken language have not been seen most in written language.

* Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fak. Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Bölümü Öğrt. Üyesi

This article studies the relationship between written and spoken language.

Key Words: Turkish, Grammer, Türkiye Turkish, Spoken Language, Written Language

Giriş

Bütün dillerde ana dile bağlı olarak bir “*konuşma dili*” bir de “*yazı dili*” vardır.

Dünyada mevcut dillerin hiçbirisi, tam olarak, konuşulduğu gibi yazılmaz; yani, konuşma dili ile yazı dili arasında muhakkak ayrılıklar bulunur. Bazı dillerde bu ayrılıklar çok fazla iken, bazı dillerde çok azdır. Bazı dillerde öyle kelimeler vardır ki konuşulduğu gibi yazıldığında, konuşulanla yazılan arasında hiçbir benzerlik bulunamaz. Özellikle Hint-Avrupa dillerinin Avrupa koluna ait dillerde bu duruma çokça rastlanır. Meselâ, İngilizcede “*bir*” anlamına gelen ve yazılışı “*one*” olan kelime, konuşmada “*van*” şeklindedir.

1. Konuşma dili ile yazı dili

Konuşma dili ile yazı dili ortak malzeme kullansa da aralarında ayrılıklar vardır.

Konuşulan dil, yazıya aktarılırken bazı değişimlere uğrar ya da bazı kurallara uyar. Derler ya “*Bir elbisenin vitrinde sergilenmesi ile insan üstünde sergilenmesi arasında fark vardır.*” Bu sözden hareketle denebilir ki sözün ağızdan çıkması ile kalemde çıkması da bir değildir. Konuşma dili ile yazı dili arasında, diğer bir deyişle konuşulan ile yazılan arasında, zaman zaman birbirinden çok farklı özellikler, zaman zaman da birbirine çok yakın özellikler vardır.

Konuşma dili ile yazı dili arasında bir karşılaştırma yapılacak olursa şu özellikler görülecektir:

1. Konuşma, sese; yazı, harfe dayanır.
2. Konuşmanın aracı, ağız ve çevresindeki organlar; yazının aracı ise, kalem ya da kalem yerine kullanılan daktilo, bilgisayar, optik yazıcı ve benzerleridir.
3. Konuşma dili, samimî; yazı dili, resmîdir.
4. Konuşma dili, günlük hayatta kullanılan dil; yazı dili kitap dili, edebî dildir.

5. Konuşma dilinde, çoğunlukla, özel dil (ağızlar); yazı dilinde, resmî dil kullanılır.
6. Konuşulan, özel; yazılan, resmîdir.
7. Konuşulanda, sübjektiflik; yazılanda, objektiflik ağır basar.
8. Konuşulan, dinlenen; yazılan, görülendir.
9. Konuşulan, erken; yazılan geç unutulur. Çokça söylendiği gibi, “Söz, uçucu; yazı, kalıcı”dır.
10. Konuşulan, kısa sürede; yazılan, uzun sürede etkileyendir.
11. Konuşulan, düşünülmeden, plânlanmadan; yazılan, düşünülerek, plânlanarak ortaya çıkar.
12. Konuşulana anında cevap verilebilirken yazılana verilemez.
13. Konuşulanı düzeltmek anında yapılabilirken yazılanı düzeltmek sonra da yapılabilir.
14. Konuşulan, anında düzeltilebilirken; yazılan, daha sonra da düzeltilebilir.
15. Konuşulanı düzeltmede sınırlılık söz konusu iken yazılanı düzeltmede sınırlılık yoktur.
16. Konuşulanda, nispeten kontrolsüzlük; yazılanda ise kontrol vardır. Konuşulan kontrole tabi, yazılan kontrolü yapan. Yazı, konuşmanın “*inceleme kurulu*”dur denebilir.
17. Konuşulanda değişim hızlı; yazılan da ise değişim yavaştır, hatta değişime kuvvetli bir direnç vardır.
18. Konuşulanın gelişigüzelliği söz konusudur, kurallı olması çok önemli değildir; yazılan ise kurallıdır, yazıda kuralsızlığa tahammül edilemez.
19. Konuşmada söz dizimi gelişigüzel, yazmada ise kurallıdır.
20. Konuşma, kuralları delmeye; yazı, kuralları korumaya çalışır.
21. Konuşma, sınırlı sayıda; yazı, sınırsız sayıda insana ulaşır.
22. Konuşmanın yayılım alanı dar; yazının yayılım alanı geniştir.
23. Konuşulanın anlaşılmasında zorluk çekilmesine rağmen yazılan, daha kolay anlaşılır.
24. Zaman zaman konuşan, yazılanı; zaman zaman da yazan konuşulanı konu eder.

25. Bazen konuşulan, bazen de yazılan galip gelir. Konuşma yazıyı zorlar; değişime, etkilenmeye çok açık olduğu için yazıyı da değiştirmeye çalışır.

26. Konuşma, dışa dönük; yazma içe dönüktür.

27. Konuşma, açılımcı; yazı, muhafazakârdır. Konuşma bağrını her rüzgâra açan, yazı her rüzgârdan korunandır.

28. Konuşma, kalıbına sığmayan; yazma, kalıbından çıkmayandır. Konuşma, burçlarını yıkmaya çalışan; yazma, burçları korumaya çalışandır.

29. Konuşma, hücum; yazı, savunma.

30. Konuşma, isyan; yazı, sükûnet. Konuşma, başkaldırı; yazı, itaat.

31. Konuşma, canlı; yazı, cansız.

32. Konuşma, hareketli; yazma, durgun.

33. Konuşma kolay değişen, yazma zor değişen...

2. Konuşma dili ve yazı dili bakımından Türkçe

Dünyada, tam anlamıyla, hiçbir dil konuşulduğu gibi yazılmaz ya da yazıldığı gibi konuşulmaz.

Dünya dilleri arasında, diğer dillere nispetle büyük oranda, konuşulduğu gibi yazılma ya da yazıldığı gibi konuşulma özelliğine sahip dillerin en önemlilerinden biri Türkçedir. Bu özelliği, Türkçeyi diğer dünya dillerinden de ayıran en belirgin vasıflardandır. Konuşma dili ile yazı dili arasında yakınlığın çok büyük oranda olduğu diğer diller de, Türkçenin mensup olduğu, "*Ural-Altay dilleri*"dir. Bu ailenin en sistemli dili durumunda olan Türkçenin büyük oranda konuşulduğu gibi yazılma özelliğine sahip olan bu dillerin en başında gelmesi de doğaldır.

3. Türkiye Türkçesinin konuşma dili ve yazı dili

Türkçenin en gelişmiş ve en çok konuşulan lehçesi durumundaki Türkiye Türkçesinde, son yıllarda, konuşma dili ile yazı dili arasında ayrılıklar çoğalma eğilimi göstermeye başlamıştır. Özellikle televizyon, gazete ve internet başta olmak üzere çeşitli kitle iletişim araçları bu eğilimi hızlandırmıştır. Birçok insanın konuşmasını ya da yazmasını artık bu araçlar belirler olmuştur. Yine de, Türkiye Türkçesi, konuşulduğu gibi yazılma özelliğini diğer dünya dillerine göre daha fazla korumaktadır.

Türkiye Türkçesinde konuşma dilindeki birtakım kuralsızlıklar genelleşip kural hâline gelmedikçe yazı diline yansıtılmaz.

Türkiye Türkçesinde standart ağız olarak “İstanbul ağızı” esas alındığından bu değerlendirme tamamen İstanbul ağızına dayalı olarak yapılmıştır.

Konuşma dili ile yazı dili arasındaki uyum ve uyumsuzluklar “*Konuşma dilinde var olup yazı diline yansıyan durumlar*” ve “*Konuşma dilinde var olup yazı diline yansımayan durumlar*” şeklinde iki ana başlıkta incelenecektir:

3.1. Konuşma dilinde var olup yazı diline yansımayan durumlar

Bu durumlar, aşağıdaki şekilde maddelendirilebilir:

1. Ses düşmesi olaylarının görüldüğü durumlar

1.1. “ne” ile başlayan bazı soru kelimelerindeki ses düşmeleri

<i>napcan?</i>	<i>ne yapacaksın?</i>
<i>naaber?</i>	<i>Ne haber?</i>
<i>noldu?</i>	<i>ne oldu?</i>
<i>nerde?</i>	<i>nerede?</i>
<i>nerden?</i>	<i>nereden?</i>

1.2. Fiillerdeki “-acak/-ecek” ekindeki ses düşmeleri

<i>kırcan</i>	<i>kıracaksın</i>
<i>yapıcak , yapcak</i>	<i>yapacak</i>
<i>gelcen mi?</i>	<i>gelecek misin?</i>
<i>çıkıcam, çıkcam</i>	<i>çıkacağım</i>

1.3. İşaret zamirlerinin “-de, -den” hâl ekiyle kullanılmaları durumundaki ses düşmesi

<i>burda, burdan</i>	<i>burada, buradan</i>
<i>şurda, şurda</i>	<i>şurada, şuradan</i>
<i>orda, ordan</i>	<i>orada, oradan</i>

1.4. Yer-yön bildiren ifadelerin “-de, -den” hâl ekiyle kullanılmaları durumundaki ses düşmesi

<i>dışarıda, dışardan</i>	<i>dışarıda, dışarıdan</i>
<i>içerde, içerden</i>	<i>içeride, içeriden</i>
<i>ilerde, ilerden</i>	<i>ileride, ileriden</i>

2. Ünlü harflerin söylenişinden kaynaklanan durumlar

2.1. “e” ünlüsünün, ağızın çok geniş açılması ve dilin ileri doğru hareketiyle, bir sestense fazla değerde kullanılması

<i>nedeem</i>	<i>neden</i>
<i>been</i>	<i>ben</i>
<i>bilmeem</i>	<i>bilmem</i>

- 2.2. “e” ünlüsünün, çenenin iyice aşağıya doğru çekilmesiyle ve ağzın çok açılmasıyla, “a” sesiyle birlikte, iki ses arası bir sesle kullanılması (*e-a yakınlaşması*)

<i>Meart</i>	<i>Mert</i>
<i>Earcan</i>	<i>Ercan</i>
<i>Eardi</i>	<i>Erdi</i>
<i>Feardi</i>	<i>Ferdi</i>
<i>Searkan</i>	<i>Serkan</i>

3. “ğ” sesinin söylenişinden kaynaklanan durumlar

- 3.1. “ğ” sesinin yerine kendinden önceki ünlünün iki ses değerinde kullanılması

<i>aaz</i>	<i>ağız</i>
<i>çaair</i>	<i>çağır</i>
<i>daa</i>	<i>dağ</i>
<i>yaamur</i>	<i>yağmur</i>
<i>baarmak</i>	<i>bağırarak</i>
<i>sır</i>	<i>sığır</i>
<i>kooş</i>	<i>koğuş</i>
<i>ööretmen</i>	<i>öğretmen</i>

- 3.2. “ğ” sesinin kendinden önceki ünlünün ince olması sebebiyle “y”ye dönüşmesi

<i>eyitim</i>	<i>eğitim</i>
<i>gördüyüm</i>	<i>gördüğüm</i>
<i>öylen</i>	<i>öğlen</i>
<i>deyil</i>	<i>değil</i>
<i>deyişen</i>	<i>değişen</i>
<i>öyretmen</i>	<i>öğretmen</i>

4. “y” sesinin daraltıcı özelliğe sahip olmasından kaynaklanan durumlar

<i>başlıyan</i>	<i>başlayan</i>
<i>yaşıyacak</i>	<i>yaşayacak</i>
<i>atlıyarak</i>	<i>atlayarak</i>
<i>etkiliyen</i>	<i>etkileyen</i>

5. “hane” sözcüğündeki “ha” hecesinin söylenmemesinden kaynaklanan durumlar

<i>postane</i>	<i>postahane</i>
<i>hastane</i>	<i>hastahane</i>
<i>darpane</i>	<i>darphane</i>

6. Uzun ünlülerin kullanılmasından kaynaklanan durumlar

6.1. Türkçeleşmiş kelimelerde uzun ünlülerin kullanılması

<i>Fâtiḥ</i>	<i>Fatih</i>
<i>şâir</i>	<i>şair</i>
<i>sûre</i>	<i>sure</i>

6.2. Türkçe kökenli kelimelerde uzun ünlülerin kullanılması

<i>yârin</i>	<i>yarın</i>
<i>vâr olmak</i>	<i>var olmak</i>
<i>yâd eller</i>	<i>yad eller</i>

7. “-yor” ekindeki son ses “r”nin düşürülmesinden kaynaklanan durumlar

<i>yaziyo</i>	<i>yazıyor</i>
<i>konuşuyo</i>	<i>konuşuyor</i>
<i>yapiyo</i>	<i>yapıyor</i>

Önemli: Bu kelimeler son dönemlerde telâffuz edilirken sondaki “o” sesi iki ses değeriinde çıkarılmaktadır: *yapıyoo, yazıyoo*

8. “-yor” ekinden sonra kullanılan şahıs eklerinin başındaki ünlünün “-yor” ekindeki “r” ile beraber düşürülmesinden kaynaklanan durumlar

<i>koşuyom</i>	<i>koşuyorum</i>
<i>yapıyorsun</i>	<i>yapıyorsun</i>
<i>yaşıyoruz</i>	<i>yaşıyoruz</i>
<i>geziyoruz</i>	<i>geziyoruz</i>

9. Geniş zamanın olumsuzluk çekimindeki son ses “z”nin düşürülmesinden kaynaklanan durumlar

<i>gelmesen</i>	<i>gelmezsen</i>
<i>yapmasan</i>	<i>yapmazsan</i>

10. “st” sert ünsüzlerinin yan yana kullanımında “t” sesinin düşürüldüğü durumlar

<i>assubay</i>	<i>astsubay</i>
<i>üsrütbe</i>	<i>üst rütbe</i>

11. Son sesteki “t” sesinin düşürülmesinden kaynaklanan durumlar

bedbah *bedbaht*

12. İç sesteki “h”nin söylenmemesinden kaynaklanan durumlar

mapus *mahpus*

13. “bir” kelimesinin sonundaki “r” sesinin düşürülmesinden kaynaklanan durumlar

bi tane *bir tane*
bi şey *bir şey*

14. Çift ünsüzle başlayan kelimelerin arasında kullanılan seslerden kaynaklanan durumlar

sipor *spor*
tiren *tren*
pirogram *program*

15. Kelime içerisinde üç ünsüzün arasında kullanılan seslerden kaynaklanan durumlar

ekistra *ekstra*

16. Arapçadan dilimize geçen ve hece sonunda yer alan gırtlak ünsüzünün (ayın, hemze) kendinden önceki ünlüyü uzun seslendirmesinden kaynaklanan durumlar

daava *dava*
maamur *mamur*
maana *mana*
meemur *memur*
reesen *resen*
taamim *tamim*
teecil *tecil*
teehir *tehir*
teelif *telif,*
teesir *tesir*

3. 2. Konuşma dilinde var olup yazı diline yansıyan durumlar

Konuşma dilindeki birtakım kuralsızlıklar genelleşip kural hâline gelerek yazı diline yansıtılmıştır. Bunlardan bazıları şöyledir:

1. Ünlülerle ilgili ses olaylarının görüldüğü durumlar

1.1. Ünlü düşmesinin görüldüğü durumlar

1.1.1. İkinci hecelerinde dar ünlü bulunan ve çoğu, organ adı olan sözcüklerin ünlü ile başlayan ekler almaları durumunda ikinci hecedeki dar ünlünün düşmesi

<i>ağız-ı</i>	<i>ağız</i>	
<i>burun-u</i>		<i>burnu</i>
<i>alın-ı</i>	<i>alın</i>	
<i>boyun-a</i>		<i>boyna</i>
<i>beyin-e</i>		<i>beyne</i>
<i>gönül-ü</i>		<i>gönlü</i>
<i>karın-ı</i>	<i>karnı</i>	
<i>bağır-ı</i>	<i>bağrı</i>	
<i>böğür-ü</i>		<i>böğrü</i>
<i>göğüs-ü</i>	<i>göğsü</i>	
<i>geniz-i</i>	<i>genzi</i>	
<i>beniz-i</i>	<i>benzi</i>	

1.1.2. Akrabalık, yakınlık bildiren sözcüklerin ünlü ile başlayan ekler almaları durumunda ikinci hecedeki dar ünlünün düşmesi

<i>oğul-u</i>	<i>oğlu</i>
<i>kayın-ı</i>	<i>kayın</i>

Önemli: “*kayın*” ifadesiyle kurulan birleşik sözcüklerin bazılarında da yine bu sözcükte düşme görülür.

<i>kayın ana</i>	<i>kaynana</i>
<i>kayın ata</i>	<i>kaynata</i>

1.1.3. Türkçe kökenli olmayan sözcüklerin ünlü ile başlayan bir ek almaları ve Türkçe yardımcı fiillerle (*et-*, *edil-*, *eyle-*, *ol-*, *olun-*) kullanılmaları durumunda, ikinci hecelerindeki dar ünlünün düşmesi

<i>sabır-ı</i>	<i>sabri</i>
<i>kahr-ı</i>	<i>kahrı</i>
<i>resim-i</i>	<i>resmi</i>
<i>cisim-e</i>	<i>cisme</i>
<i>devir etmek</i>	<i>devretmek</i>
<i>devir edilmek</i>	<i>devredilmek</i>
<i>sabır eylemek</i>	<i>sabreylemek</i>

kahr olmak *kahrolmak*

Önemli: “k” ile başlayan Türkçe kökenli olmayan sözcüklerde dar ünlünün düşmesiyle sözcüğün sonundaki “p, ç, t, k” de aslına yani p, b’ye; ç, c’ye; t, d’ye; k, ğ’ye dönüşür.

kayıp olmak *kaybolmak*
kayıt etmek *kaydetmek*

1.1.4. Bazı sözcüklerin “-ik, -il, im, -ıntı, -l” eklerini aldıklarında ikinci hecelerindeki dar ünlünün düşmesi

*ayır-**il**-mak* *ayrılmak*
*ayır-**im*** *ayrım*
*ayır-**ıntı*** *ayrıntı*
*devir-**ik*** *devrik*
*devir-**il**-mek* *devrilmek*
*çevir-**im*** *çevrim*
*savur-**uk*** *savruk*
*kavur-**ul**-mak* *kavrulmak*
*kıvrır-**ık*** *kıvrık*
*kıvrır-**im*** *kıvrım*
*kıvrır-**il**-mak* *kıvrılmak*
*sıyrır-**ık*** *sıyrık*
*sıyrır-**il**-mak* *sıyılmak*
*diri-**l**-ik* *dirlik*

1.1.5. Bazı isimlerin isimden fiil yapım ekleri almaları durumunda ikinci hecedeki dar ünlünün düşmesi

*koku+**la**-mak* *koklamak*
*sızı+**la**-mak* *sızlamak*
*sarı+**ar**-mak* *sararmak*
*oyun+**a**-mak* *oyynamak*
*yeşil+**er**-mek* *yeşermek*

1.1.6. Sonu “n” ünsüzü ile biten bazı sözcüklerin ünlü ile başlayan ekler almaları durumunda ikinci hecedeki dar ünlünün düşmesi

*yan-**il**-ış* *yanlış*
*yalın-**ız*** *yalnız*

1.2. Ünlü türemesinin görüldüğü durumlar

1.2.1. Sonu ünsüz ile biten sözcüklerin “-yor” ekini alması durumundaki ünlü türemesi

<i>gel-yor</i>	<i>gel-i-yor</i>
<i>sev-yor</i>	<i>sev-i-yor</i>

1.2.2. “k” ünsüzünün dışında bir ünsüzle biten bir sözcüğün “-cık” ekini alması durumundaki ünlü türemesi

<i>dar-cık</i>	<i>dar-a-cık</i>
<i>az-cık</i>	<i>az-a-cık</i>
<i>bir-cık</i>	<i>bir-i-cık</i>

1.2.3. Pekiştirme ifadelerinde, anlamı ve ses değerini kuvvetlendirmek için pekiştirme ifadesi ile ikinci sözcüğün arasındaki ünlü türemesi

<i>güp-gündüz</i>	<i>güp-e-gündüz</i>
<i>sap-sağlam</i>	<i>sap-a-sağlam</i>
<i>çep-çevre</i>	<i>çep-e-çevre</i>

1.2.4. Türkçe kökenli olmayan bazı sözcüklerin kök hâlinde yazılması durumundaki ünlü türemesi

<i>ömr</i>	<i>ömür</i>
<i>akl</i>	<i>akıl</i>
<i>fikr</i>	<i>fikir</i>
<i>zikr</i>	<i>zikir</i>

1.3. Ünlü dönüşümünün görüldüğü durumlar

1.3.1. Sonu düz-geniş (a,e) ile biten sözcüklerin “-yor” ekini almaları durumunda; “a”nın “i” ya da “u”ya; “e”nin “i” ya da “ü”ye dönüşmesi (Ünlü daralması)

<i>ağla-yor</i>	<i>ağlıyor</i>
<i>oyna-yor</i>	<i>oynuyor</i>
<i>bekle-yor</i>	<i>bekliyor</i>
<i>görme-yor</i>	<i>görmüyor</i>

1.3.2. “demek” ve “yemek” fiillerinin kullanıldığı kelimelerdeki “e”nin, “i”ye dönüşmesi

<i>de-</i>	<i>diyen, diyerek, diyecek, diyelim, diye</i>
<i>ye-</i>	<i>yiyecek, yiyelim, yiye,</i>
<i>yiyingince, yiyip</i>	

Önemli: “deyip, deyince” ifadelerinde “e” sesi korunmuştur.

1.3.3. “ben” ve “sen” şahıs zamirlerinin “a” ekini almaları durumunda “e”nin, “a”ya dönüşmesi

ben-a *bana*

sen-a *sana*

1.4. Ünlü benzeşmesinin olduğu durumlar

1.4.1. İlk ünlünün düzleştirdiği yuvarlak ünlü

içün *için*

altun *altın*

karşu *karşı*

1.4.2. İlk ünlünün yuvarlaklaştırdığı düz ünlü

müdür *müdüür*

çünkü *çünküü*

bugünkü *bugünküü*

dünkü *dünküü*

1.5. Birleşik sözcüklerden oluşan isimlerdeki ünlü düşmesi (ünlü aşınması)

cuma ertesi *cumartesi*

kahve altı *kahvaltı*

sütlü aş *sütlaç*

Önemli: “Pazar ertesi, pazartesi” kelimesinde, hem ünlü düşmesi hem de ünsüz düşmesi (hece düşmesi) vardır.

1.6. “ne” ile başlayan bazı soru kelimelerindeki ses düşmeleri

ne için? *niçin?*

ne asıl *nasıl?*

2. Ünsüzlerle ilgili ses olaylarının görüldüğü durumlar

2.1. Ünsüz düşmesinin görüldüğü durumlar

2.1.1. Sonu “k” ile biten sözcüklerin, “-cık” ekini almaları durumunda köklerinin sonundaki “k”nin düşmesi

sıcak-cık *sıcacık*

küçük-cük *küçücük*

ufak-cık *ufacık*

büyük-cek *büyücek*

2.1.2. Sonu “k” ile biten sözcüklerin, “-l, -la” yapım ekini almaları durumunda köklerinin sonundaki “k”nin düşmesi

alça(k)-l-mak *alçalmak*

seyre(k)-l-mek *seyrelmek*

küçü(k)-l-mek *küçülmek*

ufa(k)-la-mak *ufalamak*

2.1.3. Türkçe kökenli olmayan bazı sözcüklerin Türkiye Türkçesinde kök hâlinde kullanılmaları durumunda sonlarındaki birbirinin aynısı iki ünsüzden sonrakinin düşmesi

<i>hakk</i>	<i>hak</i>
<i>hiss</i>	<i>his</i>
<i>redd</i>	<i>red</i>
<i>zann</i>	<i>zan</i>

2.2. Ünsüz türemesinin görüldüğü durumlar

2.2.1. Türkçe kökenli olmayan bazı kelimelerde iki ünlünün yan yana gelmesi durumunda, arada bir “y” ünsüzünün türemesi

<i>fiat</i>	<i>fıyat</i>
<i>zaiif</i>	<i>zayıf</i>
<i>faiide</i>	<i>fayda</i>

2.2.2. Türkçe kökenli olmayan bazı kelimelerde iki ünlünün yan yana gelmesi durumunda, arada bir “v” ünsüzünün türemesi

<i>tualet</i>	<i>tuvalet</i>
<i>tual</i>	<i>tuval</i>
<i>lâboratuar</i>	<i>lâboratuvar</i>
<i>konservatuar</i>	<i>konservatuvar</i>

2.2.3. Türkçe kökenli olmayan sözcüklerin, ünlü ile başlayan bir ek almaları ve Türkçe yardımcı fiillerle (et-, eyle-, ol-) kullanılmaları durumunda, sonlarındaki ünsüz ile aynı olan bir ünsüz türemesi

<i>ced-i</i>	<i>ceddi</i>
<i>his-i</i>	<i>hissi</i>
<i>zan-ımca</i>	<i>zannımca</i>
<i>hak-a</i>	<i>hakka</i>

<i>his etmek</i>	<i>hissetmek</i>
<i>zan eylemek</i>	<i>zanneylemek</i>
<i>red olmak</i>	<i>reddolmak</i>

2.3. Ünsüz dönüşümünün yaşandığı durumlar

2.3.1. Sonu “p, ç, t, k” ile biten bazı sözcüklerin ünlü ile başlayan ekler almaları durumunda p’nin, b’ye; ç’nin c’ye; t’nin d’ye; k’nin g ya da ğ’ye dönüşmesi (*ünsüz yumuşaması*)

2.3.1.1. Türkçe kökenli kelimelerdeki dönüşüm

Önemli: Bu dönüşümde Türkçe kökenli kelimeler yumuşamaya uğrarlar.

<i>kap-ı</i>	<i>kabı</i>
<i>araç-ı</i>	<i>aracı</i>
<i>amaç-ı</i>	<i>amacı</i>
<i>sevinç-i</i>	<i>sevinci</i>
<i>yurt-u</i>	<i>yurdu</i>
<i>dört-ü</i>	<i>dördü</i>
<i>kurt-u</i>	<i>kurdu</i>
<i>denk-i</i>	<i>dengi</i>
<i>sokak-ı</i>	<i>sokağı</i>
<i>çiçek-i</i>	<i>çiçeği</i>

2.3.1.2. Türkçe kökenli olmayan kelimelerdeki dönüşüm

Önemli: Bu dönüşümde sözcükler yumuşamaya uğrarken asıllarına dönerler.

<i>cevap-ı</i>	<i>cevabı</i>
<i>çorap-ı</i>	<i>çorabı</i>
<i>hitap-ı</i>	<i>hitabı</i>
<i>sebepe-i</i>	<i>sebebi</i>
<i>haraç-ı</i>	<i>haracı</i>
<i>ihraç-ı</i>	<i>ihracı</i>
<i>itikad-ı</i>	<i>itikadı</i>
<i>senet-i</i>	<i>senedi</i>
<i>dert-i</i>	<i>derdi</i>
<i>ahenk-i</i>	<i>ahengi</i>
<i>renk-i</i>	<i>rengi</i>

2.3.1.3. Sonu sert ünsüzlerden “t” ile biten fiil köklerinin bazılarının sonunda da bu değişim olur.

<i>git-ecek</i>	<i>gidecek</i>
<i>et-er</i>	<i>eder</i>

Önemli: Sonu “p, ç, t, k” ile biten her sözcükte bu dönüşüm olmaz. Bu nedenle, aşağıdaki durumlara dikkat edilmelidir:

1. Sonu “p, ç, t, k” ile biten tek heceli Türkçe kökenli sözcüklerden bazıları, ünlü ile başlayan ekler aldıklarında çoğunlukla sondaki p, ç, t, k korunur:

<i>sap-ı</i>	<i>sapı</i>
<i>suç-u</i>	<i>suçu</i>
<i>kaç-ıncı</i>	<i>kaçıncı</i>
<i>koç-u</i>	<i>koçu</i>
<i>saç-ı</i>	<i>saçı</i>
<i>süt-ü</i>	<i>sütü</i>

*ak-ı**akı*

2. Sonu “*p, ç, t, k*” ile biten tek heceli Türkçe kökenli sözcüklerden bazıları ise ünlü ile başlayan ekler aldıklarında sonlarındaki “*p, ç, t, k*”; “*b, c, d, g*”ye dönüşür:

*kap-ı**kabı**uç-u**ucu**but-u**budu**gök-ü**göğü*

3. Sonu “*p, ç, t, k*” ile biten Türkçe kökenli olmayan sözcükler, ünlü ile başlayan ekler aldıklarında çoğunlukla sondaki *p, ç, t, k* korunur:

*haç-ı**haçı**maç-ı**maçı**cumhuriyet-i**cumhuriyeti**hürriyet-in**hürriyetin**bilet-e**bilete**sepet-i**sepeti**ahlâk-a**ahlâka**hukuk-u**hukuku**ittifak-ınız**ittifakınız*

4. Kökünde birbirinin aynısı iki ünsüz bulunan alıntı kelimelerde sondaki ünsüzlerde dönüşüm olmaz:

*hiddet-i**hiddeti**şiddet-i**şiddeti*

5. Özel isimlerde konuşma dilindeki yumuşama yazı diline yansıtılmaz:

*Zoguldağın**Zonguldak'ın**Ahmedin**Ahmet'in*

- 2.3.2. Türkçe kökenli olmayan sözcüklerde yan yana bulunan “*f*” ünsüzünün, ünlü ile başlayan ek alması ya da kelime kökünde bulunması durumunda “*v*”nin, “*f*”ye dönüşmesi

*afv-ı**affi**safvet**saffet*

- 2.3.3. Dilimize Arapçadan geçen “*din*” ismi ile kurulan özel isimlerdeki “*d*”lerin “*t*”ye dönüşmesi

*Hayreddin**Hayrettin**Seyfeddin**Seyfettin**Necmeddin**Necmettin*

2.3.4. Alıntı kelimelerde sert ünsüzlerden önce gelen “c”nin, “ç”ye dönüşmesi

<i>ictihad</i>	<i>içtihat</i>
<i>ictimaî</i>	<i>içtimaî</i>
<i>mechul</i>	<i>meçhul.</i>

Önemli: Buna karşılık dilimize giren bazı alıntı kelimelerde sert ünsüzlerden sonra gelen “c” korunmuştur: *mescit, tehcir, tescil, teşci.*

2.3.5. “söz” isminin isimden fiil yapım eki olarak “-le”yi alması durumunda sonundaki “z”nin “y”ye dönüşmesi

<i>söz+le-mek</i>	<i>söylemek</i>
-------------------	-----------------

2.3.6. “*idi, imiş, ise, iken, ile*”nin, kendilerinden önceki kelimelerle bitişik yazılmaları ve kullanılmaları durumundaki “i” ünlüsünün “y”ye dönüşmesi

<i>yeşil idi</i>	<i>yeşildi</i>
<i>yeşil imiş</i>	<i>yeşilmiş</i>
<i>yeşil ise</i>	<i>yeşilse</i>
<i>yeşil iken</i>	<i>yeşilken</i>
<i>yeşil ile</i>	<i>yeşille</i>

<i>öğrenci idi</i>	<i>öğrenciydi</i>
<i>öğrenci imiş</i>	<i>öğrenciymiş</i>
<i>öğrenci iken</i>	<i>öğrenciyken</i>
<i>öğrenci ise</i>	<i>öğrenciyse</i>
<i>öğrenci ile</i>	<i>öğrenciyle</i>

2.4. Ünsüz benzeşmesinin yaşandığı durumlar

2.4.1. Sonunda sert ünsüzler (f, s, t, k, ç, ş, h, p) bulunan sözcüklerin, “c, d, g” ile başlayan ekler alması durumunda c’nin, ç’ye; d’nin, t’ye; g’nin, k’ye dönüşmesi (*Sert ünsüzlerin benzeşmesi*)

Önemli: Türkiye Türkçesinde “b” ile başlayan ek yoktur.

<i>hedef-de</i>	<i>hedefte</i>
<i>sokak-dan</i>	<i>sokaktan</i>
<i>kebab-çı</i>	<i>kebabçı</i>
<i>kitap-da</i>	<i>kitapta</i>
<i>seç-gin</i>	<i>seçkin</i>
<i>savaş-çı</i>	<i>savaşçı</i>

Önemli: Birleşik sözcüklerde benzeşme olmaz: *üçgen, dörtgen, başbakan*

2.4.2. Dudak ünsüzü olan “*b*”nin, kendisinden önceki “*n*” ünsüzünü, kendisi gibi dudak ünsüzü olan “*m*”ye dönüştürmesi (*Dudak ünsüzlerinin benzeşmesi*)

<i>tenbel</i>	<i>tembel</i>
<i>kanbur</i>	<i>kambur</i>
<i>çenber</i>	<i>çember</i>
<i>çarşanba</i>	<i>çarşamba</i>
<i>perşenbe</i>	<i>perşembe</i>

Önemli: Aşağıdaki durumlarda dudak ünsüzleri benzeşmez:

1. ‘Çarşamba’ ve ‘Perşembe’ (ilçe isimleri) hariç özel adlarda bu benzeşme olmaz: *İstanbul*, *Safranbolu*
2. Birleşik sözcüklerde de benzeşme olmaz: *onbaşı*, *binbaşı*
3. Sayılarda da benzeşme olmaz: *on bir*, *on bin*, *bin bir*

2.4.3. Dilimize Farsçadan geçen “-*dar*” ekindeki “*d*” sesinin sert ünsüzlerden sonra ünsüz benzeşmesine uğrayarak “*t*” sesine dönüşmesi

<i>emekdar</i>	<i>emektar</i>
<i>minnetdar</i>	<i>minnettar</i>
<i>silâhdar</i>	<i>silâhtar</i>
<i>tarafdâr</i>	<i>tarafhtar</i>

2.4.4. Alıntı kelimelerin hece sonlarında bulunan “*d*” sesinin kendisinden sonra gelen sert ünsüzlerin etkisinde kalarak “*t*” sesine dönüşmesi

<i>medfun</i>	<i>metfun</i>
<i>medhal</i>	<i>methal</i>
<i>medhiye</i>	<i>methiye</i>
<i>tedkik</i>	<i>tetik</i>

2.4.5. Alıntı kelimelerde “*s*” ünsüzünden sonra gelen “*b*” sesinin ünsüz benzeşmesine uğrayarak “*p*”ye dönüşmesi

<i>isbat</i>	<i>ispat</i>
<i>kisbet</i>	<i>kispet</i>
<i>müsbet</i>	<i>müspet</i>
<i>tesbih</i>	<i>tespih</i>
<i>tesbit</i>	<i>tespit</i>

Önemli: “*s*” dışındaki sert ünsüzlerden sonra gelen “*b*”ler “*p*”ye dönüşmez: *ikbal*, *makbul*, *takbih*, *tatbik*, *teşbih*.

3. “g, k, l” ünsüzlerinin kullanıldığı durumlar

3.1. “g, k, l” ünsüzlerinin inceltilerek söylenmesi

tezgâh
dükkân
kâtip
lâle
pilâv

3.2. “g, k, l” ünsüzlerinin kalınlaştırılarak söylenmesi

gaz
hâkim
inkılâp
laz

4. Yazılışları birbirine benzeyen kelimelerde ünlülerin uzatılarak söylendiği durumlar

âlim
âdet (gelenek)
usûl

5. Dilimizde “o, ö” seslerinden sonra gelen “ğ”lerin “v”ye dönme eğiliminin güçlü olduğu durumlar

<i>döğmek</i>	<i>dövmek</i>
<i>oğmak</i>	<i>ovmak</i>
<i>öğmek</i>	<i>övmek</i>
<i>söğmek</i>	<i>sövmek.</i>

Önemli: Ortak söyleyişte “v”li biçimler daha yaygın olmakla birlikte “ğ”li biçimler de büsbütün ortadan kalkmış değildir: *öğün, öğle, göğermek,*

6. Kesme işaretinin kullanımı ile ilgili ses olaylarının görüldüğü durumlar

6.1. Arapçaya özgü gırtlak ünsüzü (ayın ve hemze) bulunan bazı alıntı kelimelerde, ünsüzlerin kendilerinden önceki ünlüyle söylenmeleri

<i>cüz-î</i>	<i>cüz'î</i>
<i>iz-an</i>	<i>iz'an</i>
<i>kıt-a</i>	<i>kıt'a</i>
<i>kur-a</i>	<i>kur'a</i>
<i>Kur-an</i>	<i>Kur'an</i>
<i>mel-un</i>	<i>mel'un</i>
<i>meş-ale</i>	<i>meş'ale</i>

<i>sun-î</i>	<i>sun 'î</i>
<i>vak-a</i>	<i>vak'a</i>
<i>vüs-at</i>	<i>vüs'at</i>

Önemli: Bu yapıda olup da tamamen Türkçenin ses düzenine uymuş, çok sık kullanılan ve kesmesiz okunduğunda yadırganmayan kelimelerde kesme kullanılmaz: *defa, defetmek, heyet, menetmek, mesele, neşe, neşet, sanat.*

Önemli: Gırtlak ünsüzünün kelime sonunda kullanıldığı bazı alıntı sözlerde, gırtlak ünsüzü söyleyiş bakımından ortadan kalkmıştır: *cüz, def, hal, kat, men*

6.2. Gırtlak ünsüzünün bulunduğu (kesme işaretli) kelimelerin iyelik ekleriyle kullanılması

<i>cüz-ü</i>	<i>cüz'ü</i>
<i>def-i</i>	<i>def'i</i>
<i>kat-ı</i>	<i>kat'ı</i>
<i>nev-i</i>	<i>nev'i</i>
<i>vaz-ı</i>	<i>vaz'ı</i>

Önemli: Gırtlak ünsüzünün sonda bulunduğu kelimeler, iyelik ekini *-ı, -i ya da "-sı, sı"* biçiminde alabilirler.

bayi-i, cami-i, mâni-i, memba-ı, mısra-ı, sanayi-i; cami-sı, mâni-sı.

6.3. Gırtlak ünsüzünün bulunduğu kelimelerin “-e” ve “-i” hâl eklerini alması

Önemli: Bu durumda araya bir “y” sesi girebileceği gibi girmeyebilir de.

bayi-ye, cami-ye, memba-ya, mevzu-ya, mısra-ya; bayi-yi, cami-yi, memba-yı, mevzu-yu, mısra-yı; bayi-e, cami-e, memba-a, mevzu-a, mısra-a; bayi-i, cami-i, memba-ı, mevzu-u, mısra-ı.

Sonuç

Son yıllarda bazı eğilimler ve değişimler görülse de, Türkiye Türkçesinin konuşma dili ile yazı dili, birkaç ayrıntının dışında, birbirinden farklı değildir. İncelemede de görüldüğü gibi, aralarında fark neredeyse “yok” denecek kadardır. Bu durum da gösteriyor ki Türkiye Türkçesi, değişimin hızına erişilemeyen bir dünyada hâlâ konuşulduğu gibi yazılmaktadır. Türkçenin bu yapısını korumak için de bütün şahısların ve kurumların duyarlı davranması gerekir. Şüphesiz, dilimize yapılabilecek en büyük hizmetlerden biri de bu olacaktır.

Kaynaklar

- AĞCA, Hüseyin (2001). **Sözlü ve Yazılı Anlatımda Türkçenin Kullanımı**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 306 sayfa.
- AKBAYIR, Sıddık (2003). **Dil ve diksiyon yazılı ve sözlü anlatım bozuklukları**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2. baskı, 256 sayfa.
- ALTINTAŞ, Günel (1998). **Nasıl Yazılır Nasıl Yazılmaz Yazım (İmla) Kılavuzu Türk Dil Kurumunun Kurallarına Uygun Karşılaştırmalı**, Seçme Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 544 sayfa.
- BANGUOĞLU, Tahsin (1995). **Türkçenin Grameri**, TDK Yayınları, Ankara, 628 sayfa.
- ERGENÇ, İclal (2002). **Konuşma Dili ve Türkçenin Söyleyiş Sözlüğü**, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, İstanbul, 2. baskı, 488 sayfa.
- ERGİN, Muharrem (2004). **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yayınları, İstanbul, 384 sayfa.
- GİRAY, Ülkü (1998). **Yanlışları ve Doğrularıyla Güzel Konuşma ve Dilimize Yerleşmiş Arapça-Farsça Sözcükleri Okuma Kılavuzu**, Bilgi Yayınları, Ankara, 237 sayfa.
- GÜLENSOY, Tuncer (2000). **Türkçe El Kitabı**, Akçağ Yayınları, Ankara, 637 sayfa.
- GÜNDÜZ, Mustafa ve SARICA, Salih (1995). **Güzel Konuşma-Yazma-Kompozisyon**, Fil Yayınevi, İstanbul, 443 sayfa.
- <http://tdk.org.tr/sozluk.html>, **Güncel Türkçe Sözlük**
- <http://tdk.org.tr/yazim>, **Yazım Kılavuzu**
- <http://tdk.org.tr/adsozlugu.html>, **Kişi Adları Sözlüğü**
- <http://tdk.org.tr/terimler.html>, **Terimler Sözlüğü**
- <http://tdk.org.tr/dogrukonusalim.html>, **Doğru Yazalım, Doğru Konuşalım**
- KARAALIOĞLU, Seyit Kemal (1995). **Sözlü/Yazılı Kompozisyon Konuşmak ve Yazmak Sanatı**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 416 sayfa.
- KARADAĞ, Metin (1999), **Sözlü Anlatım Bilgileri**, Ürün Yayınları, Ankara, 149 sayfa.

- OLGUN, Yusuf (1996). **Türk Dili / Kompozisyon**, Alfa Basım Yayın, İstanbul, 6. baskı, 419 sayfa.
- ÖZÖN, Nijat (1999). **Temel Yazım Kılavuzu**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1. baskı, 374 sayfa.
- ÖZSOY, Bekir Sami ve BULUT, H. Hadi (2000). **Üniversiteler İçin Türk Dili Ders Kitabı (Yazılı ve Sözlü Anlatım)**, Akademi Kitabevi, İzmir, 352 sayfa
- PÜSKÜLLÜOĞLU, Ali (1995). **Türkçenin Yazım Kılavuzu**, Arkadaş Yayınları, Ankara, 3. baskı, 441 sayfa.
- SERDAR, Tahsin (1995), **Türkçe Edebiyat Dilbilgisi Kompozisyon Güzel Konuşma ve Yazma Terimler-Kavramlar Sözlüğü Öğrenciler İçin Geniş Açıklamalı-Örnekli**, Engin Yayıncılık, İstanbul, 453 sayfa.
- SÖZER, Vural (2001). **Güncel Yazım Kılavuzu (Derleme)**, Epsilon Yayınevi, İstanbul, 4. baskı, 479 sayfa.
- ŞENBAY, Nüzhet (2000), **Söz ve Diksiyon Sanatı**, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 147 sayfa.
- TAŞER, Suat (2000). **Konuşma Eğitimi**, Papirüs Yayınları, İstanbul, 336 sayfa.
- YARDIMCI, Mehmet (1996). **Türkçede Seslerle İlgili Kurallar ve Noktalama İşaretleri**, Ürün Yayınları, Ankara, 128 sayfa.

22 H. DURSUNOĞLU: Türkiye Türkçesinde Konuşma Dili İle Yazı Dili Arasındaki İlişki

TAED 30, 2006, 1-21